

MOUVEMENTS OUVRIERS ET DÉPRESSION ÉCONOMIQUE
DE 1929 À 1939, Assen 1966, VIII + 404 str.

Études et Rapports préparés pour le VIIe Colloque International de la Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales du Comité International des Sciences Historiques, tenu à Stockholm à l'occasion du XIe Congrès International des Sciences Historiques.

Međunarodna komisija za povijest socijalnih pokreta i socijalnih struktura organizira u međunarodnim razmjerima, u povodu održavanja međunarodnih kongresa povijesne znanosti, istraživanja nekih značajnih problema povijesti društvenih pokreta i struktura. Tako su, uz još neka, do sada bila organizirana istraživanja o sindikalnom pokretu, nacionalnim pokretima za nezavisnost i »narodnim klasama«, seljačkim pokretima u suvremenom svijetu. Ta istraživanja, posredstvom pojedinih nacionalnih saopćenja, omogućuju uspostavljanje veza i odnosa sličnosti proučavanih društvenih pojava i, prema tome, općenitiju tipologiju društvenih fenomena, ali, u isto vrijeme, uočavaju se razlike i specifičnosti. Istraživanje o radničkom pokretu i ekonomskoj depresiji uklapa se u takva nastojanja.

Knjiga »Radnički pokreti i ekonomska depresija« sadrži ukupno 22 priloga (37—404) i u njima se razmatraju problemi iz označene teme u Belgiji, Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj, Norveškoj, Njemačkoj, SSSR-u, Španjolskoj, Švedskoj, Velikoj Britaniji, SAD, Indiji, Japanu te, u jednom saopćenju, Argentini, Čileu i Urugvaju. Obuhvaćene su, dakle, kao posljedica odaziva odnosno neodaziva povjesničara pojedinih zemalja, države različitog stupnja gospodarskog razvitka, tradicija radničkog pokreta, političkog uređenja i zemljopisnog položaja.

Na prilike nekih zemalja odnosi se i više priloga, pa kako je tada uglavnom riječ o nekim specifičnijim pitanjima u granicama razmatrane teme, smatram da je korisno posebno naznačiti te priloge. O Francuskoj su tako objelodanjena dva saopćenja: *E. Coornaert*, Le Mouvement ouvrier »chrétien« en France de 1919 à 1939. La C.F.T.C. — La J.O.C.; *R.P.—P. Droulers*, La Hiérarchie catholique et le syndicalisme en France de 1929 à 1939; *R. Dufraisse*, Le Mouvement ouvrier français »rouge« devant la grande dépression économique de 1929 à 1933; *Isti*, Rapports entre organisations ouvrières et organisations patronales de la métallurgie française durant la dépression économique (1929—1939); *J. Lhomme*, L'Évaluation du revenu global de la classe ouvrière en France de 1929 à 1939. Tim je priložima dodana i zajednička bibliografija. Italija je zastupljena s tri priloga: *L. Riva-Sanseverino Gilardi*, La législation sociale en Italie pendant la période comprise entre 1929 et 1939; *L. Valiani*, Le Mouvement syndical ouvrier italien entre fascisme et l'antifascisme (1929—1939); *C. Vannutelli*, Les conditions de vie des travailleurs italiens au cours de la période 1929—1939. O SSSR-u tiskana su dva priloga: *V. G. Troukhanovsky*, The Working-class of the U.S.S.R. 1929—1939 i *J. A. Poljakov*, Liquidation of unemployment in the U.S.S.R. Također su dva priloga tiskana i o Velikoj Britaniji. Autor oba priloga je *W. Campbell Balfour* i njihovi naslovi su: British Labour

from the Great Depression to the Second World War i Union-Management Relations in the Steel Industry from the Great Depression to the Second World War.

Uvodnu studiju (3—33), koju ću opširnije prikazati, napisali su *D. Demarco, J. Dhondt* i *D. Fauvel-Rouif*.

U uvodnoj studiji autori su pokušali objediniti rezultate pojedinih nacionalnih saopćenja, tj. ukazati na one elemente i pojave koje bi se mogle izlučiti kao tipične u djelovanju ekonomske depresije na radnički pokret. U okviru toga, čini se, razmatrana pitanja mogu se svrstati uglavnom u četiri područja, tj. ocjena osnovnih obilježja radničkog pokreta prije izbijanja gospodarske krize, periodizacija ekonomske depresije i njen odraz na položaj radničke klase, reagiranje radničke klase i rukovodstava radničkih pokreta na privrednu krizu te strukturalne promjene koje je kriza izazvala u radničkom pokretu.

Za prilike u radničkom pokretu u razdoblju od 1918. godine do izbijanja gospodarske krize, u uvodnoj studiji, kao karakteristične istaknute su dvije etape. Prvu etapu čini polet radničkog pokreta neposredno poslije svršetka prvoga svjetskog rata. On se očitovao u velikom broju članova sindikata i uopće radničkih organizacija (uključujući i radničke političke partije) te u rezultatima radničke borbe (opće pravo glasa, osamsatni radni dan, osiguranje u slučajevima nezaposlenosti, plaćeni odmor itd.). Drugu etapu čini razdoblje ograničenja radničkih prava i pad broja organiziranih radnika. Npr. u Velikoj Britaniji, jednoj od zemalja koje su označene kao izraziti primjeri takvog razvitka, broj sindikalno organiziranog radništva iznosio je 1929. godine svega jednu polovicu broja iz 1920. godine. Autori smatraju da se odgovor na pitanje zašto je tako bilo može samo djelomično naći u ekonomskom poletu koji je prethodio pojavi krize 1929. godine. Objašnjenje za dvije suprotne tendencije u razvitku radničkog pokreta do 1929. godine treba tražiti i u strahu od širenja revolucionarnih raspoloženja koji su vladajući krugovi osjećali neposredno poslije završetka prvoga svjetskog rata, njihovoj većoj spremnosti za davanje koncesija radničkom pokretu, a koja se konsolidiranjem pozicija postepeno gubila. Osim toga i radnički pokret se u međuvremenu pocijepao, tj. u njemu je jačalo umjereno krilo, a, istodobno, sindikati nisu željeli da budu uključeni u političke akcije već su nastojali ostati samo na liniji borbe za ostvarivanje neposrednih radničkih zahtjeva. Usljed svih tih razloga, zaključuje se u uvodnoj studiji, u razvijenim kapitalističkim zemljama s tradicijom radničkog pokreta, u momentu izbijanja gospodarske krize radnički pokret bio je u cjelini oslabljen i kao takav morao je pretrpjeti nepogodnosti koje je kriza donosila. U zemljama gdje radnički pokret nije imao razvijene tradicije, razdoblje poslije prvoga svjetskog rata do izbijanja krize bilo je vrijeme prvih ozbiljnijih pokušaja osnivanja sindikata i radničkih partija (npr. Indija i Japan).

U periodizaciji ekonomske depresije autori uvodne studije uočili su također nekoliko etapa. Kao početak svjetske krize, kao uostalom i u većini radova o ovoj problematici, označen je krah na burzi u New Yorku, 24. listopada 1929. godine, a kao vrijeme najpogubnijeg djelovanja 1933. godina. Dakako, u različitim zemljama kriza ima svoj posebni tok, koji se očituje i u vremenu izbijanja i trenutku kulminacije (npr. u SAD to je 1932. godina, u Švicarskoj 1934, u Francuskoj 1935. godina). Budući da je već 1937. godine nastupila nova krizna situacija, period do 1939. godine, kad su na početku drugoga svjetskog rata nastali novi uvjeti, autori su istakli kao jednu cjelinu. Ali u toj dekadi depresije, tj. razdoblju od 1929. do 1939. godine, smatraju da treba razlikovati razdoblje

do 1933. godine i razdoblje poslije te godine. Razloge tome ne vide samo u ekonomskim pitanjima i problemima (do 1933. godine pad proizvodnje, porast nezaposlenosti itd.), već i u političkim odnosima. Naime, godine 1933. došli su na vlast u Njemačkoj nacisti i radnički pokret, donekle, prenosi težište svoje aktivnosti s područja ekonomskih problema na pitanje obrane demokracije.

Inače, u uvodnoj studiji je istaknuto da je osnovni problem koji je gospodarska kriza nametnula radničkom pokretu bilo pitanje nezaposlenosti. Budući da su cijene (posebice životnih namirnica — prije svega poljoprivrednih proizvoda) padale više i brže nego radničke nadnice, nezaposlenost se javila kao osnovni element narušavanja nivoa života radničke klase. Radnički standard bio je, prema tome, ponajviše ugrožen, uslijed gubitka zaposlenja. Iako smatraju da je zbog nepouzdanosti statističkih podataka teško odrediti broj nezaposlenih, autori uvodne studije procjenjuju da je u doba kulminacije krize broj nezaposlenih radnika iznosio 1/5 do 1/3 broja zaposlenih prije izbijanja krize.

Reakcije radničkog pokreta na djelovanje krize autori uvodne studije prate na planu ekonomske borbe radništva, političkom reagiranju, te reakcijama radničkih »lidera« i prijedlozima koje su davali radi otklanjanja negativnog djelovanja krize. Te reakcije različite su u prvoj i drugoj fazi ekonomske depresije. U prvoj fazi (do 1933. godine) radništvo na planu borbe za očuvanje svoga ekonomskog položaja reagira na dva načina. Prvu reakciju predstavlja »individualni bijeg«, tj. radnici napuštaju radničke organizacije, prvenstveno sindikate, jer je članstvo u tim organizacijama u uvjetima velike konkurencije na tržištu radne snage bilo nepovoljan faktor, a moglo je biti i uzrok za gubitak zaposlenja. Dakako, to se očituje u daljnjem smanjenju broja organiziranih radnika. Tako je, npr., u Velikoj Britaniji 1933. godine bilo manje članova Trade-Uniona nego 1915. godine, a u Njemačkoj je 1932. godine broj članova sindikata bio najniži u razdoblju poslije prvoga svjetskog rata. No, takva tendencija nije ipak sasvim općenita jer, kako se ističe u uvodnoj studiji, u Belgiji je, npr., u to vrijeme došlo do porasta broja organiziranih radnika. Druga reakcija radnika bila je tzv. »kolektivna obrana«, prije svega štrajkovi. Karakteristično je da u prvoj fazi ekonomske depresije tendencija pokretanja štrajkova ima silaznu liniju, odnosno da broj štrajkova raste sa slabljenjem djelovanja krize. Npr. u SAD je 1932. godine bilo 324.000 štrajkaša, 1933 — 1.170.000, 1934 — 1.470.000; u Francuskoj je 1929. godine bilo 431.483 štrajkaša, 1930 — 854.900, 1931 — 254.929. Vjerojatno je osnovni razlog za takvu tendenciju bio u tome što su uvjeti za uspješno okončanje štrajka bili mnogo nepovoljniji u doba djelovanja krize nego u vrijeme prosperiteta. No to, kako i autori uvodne studije kažu, ne isključuje postojanje određenih specifičnosti u pojedinim zemljama, koje tek u analizi prilika svake pojedine zemlje mogu potpuno doći do izražaja.

Na političkom planu, kao i na području borbe za očuvanje ekonomskog položaja, nema u prvoj fazi ekonomske depresije, tj. do 1933. godine, ističe se u uvodnoj studiji, radikaliziranja radništva. Iz rezultata izbora koji su u pojedinim zemljama održani do 1933. godine ne može se izlučiti neka jedinstvena i zajednička tendencija, ali se, donekle, osjeća klizanje biračke mase prema desnici.

Stavovi radničkih »lidera« prema krizi zavisili su od ocjene njenog karaktera. Komunističke partije razvijenih kapitalističkih zemalja ocjenjivale su krizu kao kraj kapitalizma, trenutak da se razruše kapitalističke strukture i pojačavale su svoju aktivnost. Ali, budući da je radnička klasa poslije 1929. godine slabo organizirana i da je prva reakcija radništva na krizu bilo povlačenje, tj. napuš-

tanje sindikalne i političke borbe, bilo je malo uvjeta za postizanje uspjeha. Socijaldemokracija je pak ocjenjivala krizu kao jednu od konjunkturalnih kriza kapitalizma i istakla kao osnovnu parolu borbu za očuvanje radničkog položaja. U tom smislu predlagala je i mjere kao npr. zaštitu nacionalne proizvodnje, razdiobu mogućeg rada među sve radnike, planiranje proizvodnje, smanjenje racionalizacije, a prisutne su i tendencije ksenofobije.

Dakle, u prvoj fazi ekonomske depresije, ističu autori uvodne studije, reakcije na djelovanje krize imale su izrazito obilježje sporosti i neefikasnosti. Na jednoj strani to su bile akcije službene politike — vlada, koje su ustrajno provodile, iako bez rezultata, tendencije deflacionističke politike, a na drugoj strani javnosti koja je na izborima uglavnom podržavala takve vlade, radnika koji su napuštali sindikalne organizacije u trenutku kad su im one bile najpotrebnije i, napokon, radničkih »lidera« koji su teško pronalazili prikladne prijedloge za otklanjanje nepovoljne situacije.

Tek u drugoj fazi ekonomske depresije, tj. poslije 1933. godine, došle su do vidnijeg izražaja radikalnije radničke reakcije. To se može, misle autori uvodne studije, objasniti time što kolektivne reakcije dolaze uvijek s izvjesnim zakašnjenjem, tj. što pojedinci, a zatim i cjelina, tek postepeno shvaćaju novonastale prilike. Zatim, to je već i razdoblje kad se u pojedinim zemljama na ekonomskom planu počinju ostvarivati značajniji rezultati (npr. u SAD — Roosevelt i politika New-Deala, dolazak na vlast socijaldemokracije u Skandinavskim zemljama i ublažene ekonomskih posljedica krize), a i uspjeh prvoga petogodišnjeg plana u SSSR-u. To je i razdoblje kad se, u uvjetima fašističke opasnosti, afirmirala politika Narodnog fronta. Međutim, radnici su upravo tada, poslije dužeg vremena strpljivosti, energičnije manifestirali svoja nezadovoljstva, to više što su u nekim slučajevima i njihovi predstavnici bili na vlasti (npr. Francuska u vrijeme vlade Narodnog fronta).

Napokon, kao osnovnu strukturalnu promjenu, koju je ekonomska depresija učinila u radnički pokret, autori uvodne studije istakli su to da su socijaldemokratske partije potpuno napustile pozicije klasne borbe i od radničkih partija pretvorile se u progresivne partije s tendencijama zastupanja svih društvenih slojeva.

Na kraju, autori uvodne studije pokušali su odgovoriti i na pitanje gdje se nalaze izvori veza i sličnosti koje se mogu uspostaviti u razmatranju djelovanja ekonomske depresije na radnički pokret u različitim zemljama. Odgovor su našli u tome što su se sve države, osim SSSR-a, nalazile u istom ekonomskom sistemu, koji se više razlikovao kvantitativno nego kvalitativno. Zatim, drugi element, posebice u drugoj fazi ekonomske depresije, bilo je djelovanje Kominterne i njen utjecaj na radnički pokret (npr. politika Narodnog fronta).

Dakako, i radnički pokret u Jugoslaviji u razdoblju ekonomske depresije uklapa se na određeni način u opisane tendencije (polet neposredno poslije svršetka prvoga svjetskog rata, a zatim stagnacija; nezaposlenost kao najvažniji element u narušavanju životnog standarda radničke klase, brojčani porast štrajkova u drugoj fazi ekonomske depresije itd.). Objašnjenja tih sličnosti i zajedničkih tendencija ipak ne moraju nužno biti ista, jer bi ih trebalo naći prije svega u specifičnostima jugoslavenskih prilika. Zato je šteta što jugoslavenski povjesničari nisu dali svoj doprinos tome međunarodnom istraživačkom pothvatu.

Značenje toga istraživačkog napora, kao i ostalih povijesnih istraživanja koja organizira Međunarodna komisija za povijest socijalnih pokreta i struktura,

mislim, upravo je u tome što omogućuje uspostavljanje određenih tipologija, ali u isto vrijeme ukazuje i na specifičnosti društvenih pojava. Tako se otvaraju i novi pravci kojima bi bilo korisno voditi daljnja istraživanja, postavljaju nova pitanja na koja bi trebalo naći odgovore. Takav rad znači i razmjenu i unapređenje metodskih postupaka, predstavlja dakle obogaćivanje povijesne znanosti.

Marijan Maticka

NAJNOVIJE KNJIGE INSTITUTA ZA SAVREMENU ISTORIJU U BEOGRADU

Institut za savremenu istoriju (ISI) nastao je januara 1969. godine integracijom Odeljenja za istoriju jugoslovenskog radničkog pokreta, Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu i Odeljenja za istoriju nauke Instituta društvenih nauka u Beogradu. Predmet rada i metodološki razlozi bili su osnova za stapanje ta dva odeljenja u samostalnu naučnu ustanovu. Time je postignuto da se istorija radničkog pokreta, jugoslovenske socijalističke revolucije i prošlost Kraljevine Jugoslavije, tj. građanskog društva i države, izučavaju na jednom mestu. Istraživačka delatnost ograničena je vremenski — od postanka Jugoslavije do najnovijih događaja, i to: razdoblje između dva svetska rata (1918—1941); narodnooslobodilačka borba i revolucija (1941—1945) i posleratni razvoj socijalističke Jugoslavije.

Radove svojih i spoljnih saradnika, gotovo redovno urađenim na bogatoj izvornoj podlozi, Institut objavljuje u svom zborniku radova — Istorija XX veka,¹ Prilozima za istoriju socijalizma,² a i štampanjem posebnih izdanja — studija i monografija.

U zborniku Istorija XX veka objavljuju se rasprave i članci iz problematike stvaranja Jugoslavije, njene spoljne politike, unutrašnjopolitičkih odnosa (političke stranke), radničkog i sindikalnog pokreta i narodnooslobodilačke borbe. Izašlo je jedanaest brojeva, a broj 12 je u štampi.

U Prilozima za istoriju socijalizma zastupljeni su radovi sa tematikom iz međunarodnog radničkog pokreta i socijalističke misli. Uz rasprave i članke jugoslovenskih i stranih autora, u svojim stalnim rubrikama objavljuje još i: dokumente i sećanja, saopštenja, kritike i prikaze, hronologije i bibliografije. Izdato je osam brojeva, a broj 9 je u pripremi.

U toku 1971. i prve polovine 1972. godine u izdanju ISI publikovane su tri studije. Prema tematici odnose se na spoljnopolitičku problematiku Jugoslavije između dva rata,³ jugoslovenski radnički pokret⁴, narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju u Jugoslaviji.⁵

¹ Izlazi od 1959. godine u izdanju Odeljenja za istorijske nauke Instituta društvenih nauka, a od 1969. izdanje je preuzeo ISI.

² Prvi broj pojavio se 1964. godine, kao izdanje Instituta za izučavanje radničkog pokreta, a od 1969. izdavanje je nastavio ISI.

³ *Dr Vuk Vinaver*, Jugoslavija i Mađarska 1918—1933, ISI, Beograd 1971, 574.

⁴ *Milorad Ašković, Dr Jerko Radmilović, Novica Petrović*, Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije — BOTIČ — 1902—1941, ISI, Beograd 1971, 576. Studija je posebno prikazana u ovom časopisu, te neće biti predmet našeg napisa.

⁵ *Pero Morača*, Jugoslavija 1941, ISI, Beograd 1971, 784.